

Ludwig Wittgenstein

A BARNA KÖNYV

Részlet

L. Wittgenstein
A barna könyvből
itt közölt részletet
előzetesnek szánjuk
a hamarosan meg-
jelenő teljes műhöz.

3. 'Miért hívjuk "feszültségnek" ezeket a különféle tapasztalatokat?' — 'Mert van bennük közös jellemző.' — 'Mi az, ami a testi és a lelki feszültségben közös?' — 'Nem tudom, de biztos, hogy van hasonlóság.'

Akkor miért mondtad, hogy ezekben a tapasztalatokban van valami közös? Ez a kijelentés nem azokkal az esetekkel hasonlítja-e össze a jelen esetet, amelyekben elsődlegesen azt mondjuk, hogy két tapasztalatban valami közös van? (Így mondhatnánk, hogy az örömnél és a félelemnél bizonyos eseteiben a szívverés a közös.) De amikor azt mondtad, hogy a feszültség két tapasztalatában van valami közös, akkor ez csak ahelyett állt, hogy hasonlóak. És ekkor az nem volt magyarázat, hogy azt mondtuk, hasonlóságuk a közös jellemzők megjelenésében áll.

Ugyanígy, azt kellene-e mondanunk, hogy amikor a két tapasztalatot összehasonlítottuk, megvolt bennünk a hasonlóság érzése, s ez volt az, ami arra késztetett, hogy mindkettőre ugyanazt a szót használjuk? Ha azt mondd, megvan benned a hasonlóság érzése, akkor tegyük fel néhány kérdést ezzel kapcsolatban:

Mondhatnád-e, hogy ez az érzés itt vagy ott lokalizálódott?

Mikor volt meg benned ez az érzés? Mert, amit a két tapasztalat összehasonlításának hívunk, az valóban bonyolult tevékenység: talán felidézted magad előtt ezt a két tapasztalatot, s a testi és a lelki feszültség elképzelése szintúgy folyamatok elképzelései voltak, nem pedig időben állandó állapotok. Most tedd fel magadnak azt a kérdést, hogy ezen idő alatt mikor volt meg benned a hasonlóság érzése.

'De bizonyára nem mondanám azt, hogy hasonlóak, ha nem lenne tapasztalatom a hasonlóságukra.' — De ennek a tapasztalatnak olyasminek kell-e lennie, amit érzésnek kell hívunk? Most tegyük fel egy pillanatra, hogy a tapasztalat volt az, ami a "hasonló" szót sugallta. Ezt (a tapasztalatot) érzésnek hívnánk-e?

'De a hasonlóság érzése nem volna jelen?' — Azt hiszem,

vannak érzések, amelyeket a hasonlóság érzésének hívhatnánk. De nincs meg mindig bennünk ez a fajta érzés akkor, amikor 'hasonlóságot veszünk észre'. Figyeljünk meg néhány tapasztalatot.

a) Létezik egy fajta tapasztalat, amelyet úgy hívhatnánk: alig képes rá, hogy különbséget tegyen. Például két hosszúságot, két színt látunk, amelyek teljesen azonosak. De, ha feltesszük azt a kérdést: "Ez a tapasztalat abban áll-e, hogy egy rá jellemző érzés tartozik hozzá?", akkor azt kellene mondanunk, hogy bizányára ennek egyedüli jellemzője nem csak ez az érzés, és azt, hogy ennek a tapasztalatnak az a legfontosabb része, hogy hagyom a tekintetemet a két tárgy között járni, egyszer az egyikben, másszor a másikon nyugtatva meg, talán kétségemet kifejező szavakat használok, a fejemet rázom, stb., stb. Azt mondhatnánk, alig maradt hely a hasonlóság érzésének ezen sokrétű tapasztalatok között.

b) Hasonlítsuk össze ezzel az esettel azt, amelyben bármiféle nehézség elképzelhetetlen két tárgy megkülönböztetését illeten. Mondjuk, azt mondom: "Azt szeretném, hogy ebben a virágágyásban azonos színű virágok legyenek, azért, hogy ne legyen olyan erős a kontraszt közöttük". És ez a tapasztalat is abban állhatna, amit a tekintetnek az egyikről a másik felé történő, könnyed siklásának hívhatnánk.

c) Egy téma variációit hallgatom, s azt mondom: "Még nem értem, miként variálódnak a témák, de bizonyos hasonlóságot fedezek fel". Az történt, hogy a variáció bizonyos pontjainál, a kotta bizonyos fordulópontjainál, a 'tudom, hogy hol tartunk a témában' tapasztalatom volt. És ez a tapasztalat ismét a téma bizonyos formáinak elképzelésében állhatott, vagy abban, hogy lelki szemeim előtt írott alakban, vagy ténylegesen a kotta lapjára mutatva, stb. láttam.

'De amikor két szín hasonló, akkor a hasonlóság tapasztalatának bizányára abban kell állnia, hogy felismerjük a mindkettőben *meglévő* hasonlóságot.' — De a kékeszöldre hasonlít a sárgászöldre vagy nem? Bizonyos esetekben azt kell mondanunk, hogy hasonlóak, másokban pedig azt, hogy nem igen hasonlítanak egymásra. Helyes lenne-e azt mondani, hogy ebben a két esetben különböző kapcsolatokat figyeltünk meg a két szín között? Tegyük fel, hogy egy olyan folyamatot figyeltem meg, amelynek során a kékeszöld fokozatosan tiszta zölddé változott, majd sárgászölddé, majd sárgává, és végül narancssárgává. Azt mondom: "Csak rövid időbe telik, amíg a kékeszöldből sárgászöld lesz, mivel ezek a színek hasonlóak". — De ahhoz, hogy ezt mondassuk, nem kellett-e a hasonlóság valamilyen tapasztalatával előre rendelkezünk? — A tapasztalatom az lehet, hogy látom a két színt, s azt mondom, mindkettő zöld. Vagy az is lehet, hogy egy olyan vonalat látok, amelynek a színe a fent leírt módon változik, s olyan

tapasztalataim vannak, melyeket annak észrevételének nevezhetnénk, hogy milyen közel van egymáshoz a kékeszöld és a sárgászöld, a kékeszöldhöz és a narancssárgához képest.

A "hasonló" szót az esetek kiterjedt osztályában használjuk.

Van valami figyelemre méltó abban, amikor azt mondjuk, hogy a "feszültség" szót azért használjuk mind a lelki és a testi feszültségre, mert hasonlóság van közöttük. Azt kellene-e mondanunk, hogy a "kék" szót azért használjuk a világos- és a sötétkékre egyaránt, mert hasonlóság van közöttük? Ha megkérdeznék tőlünk: "Miért hívjuk ezt is 'kéknek'?", akkor azt válaszolnánk "Mert ez kék".

Valaki azt a magyarázatot javasolhatná, hogy ebben az esetben azt hívjuk "kéknek", ami közös a két színben, s azt, hogy a feszültség két tapasztalatakor előforduló közöset pedig "feszültségnek" hívjuk, s ekkor helytelen lenne azt mondanunk: "Azért hívtam mindkettőt 'feszültségnek', mert bizonyos hasonlóság van közöttük", ezzel szemben azt kellett volna mondani: "A 'feszültség' szót azért használtam mindkét esetben, mert mindegyikben egyfajta feszültség van jelen".

Most hogyan kellene válaszolnunk a "Mi a közös a világos- és a sötétkékben?" kérdésre? Első ránézésre nyilvánvalónak tűnik a válasz: "Mindkettő a kék árnyalata". De ez valójában tautológia. Így hát kérdezzük meg: "Mi a közös az általam mutatott két színben?" (Mondjuk, az egyik világos-, a másik sötétkék.) Erre a kérdésre pedig valójában az kell, hogy legyen a válasz: "Nem tudom, miféle játékot űzöl." És ezen a játékon múlik, hogy vajon azt kell-e mondanom, hogy van bennük közös vagy pedig azt, hogy nincs, és meg kell azt is mondanom, mi ez a közös.

Képzeljük el ezt a játékot: A különböző színű foltokat mutat B-nek és megkérdezi, mi bennük a közös. B úgy válaszol, hogy az egyik alapszínre mutat. Így, ha A a rózsaszínt vagy a narancssárgát mutatja, akkor B a tiszta vörösre mutat. Ha A a zöldeskék két különböző árnyalatára mutat, akkor B a tiszta zöldre és a tiszta kékre mutat, stb. Ha ebben a játékban A a világos- és a sötétkéket mutatja B-nek, és megkérdezi, hogy mi bennük a közös, akkor nem lenne kétséges az a válasz, hogy ezekben nincs közös. De könnyen elképzelhetünk olyan körülményeket, amelyek mellett azt mondhatnánk, hogy van bennük valami közös, s ekkor nem haboznánk megmondani, hogy mi az: Képzeljük el a nyelvnek egy olyan használatát (egy kultúrát), amelyben egyfelől a zöldre és a vörösre lenne közös szó, másfelől pedig a sárgára és a kékre. Tételezzük fel például, hogy ebben a társaságban két kaszt van; az egyik a patriciusoké, akik vörös és zöld öltözetet viselnek, a másik a plebejusoké, akik kék és sárga viseletben járnak. Ekkor a

sárgára és a kékre, mint plebejus színekre hivatkoznának, a zöldre és a vörösre pedig, mint patriciusi színekre. Ha megkérdeznénk ebből a törzsből egy embert, hogy mi a közös egy vörös és egy zöld foltban, akkor ő habozás nélkül azt a választ adná, hogy mindkettő patriciusi.

Ehhez hasonlóan egy olyan nyelv is könnyen elképzelhető (és itt ismét egy kultúrát értve ezalatt), amelyben nincs a világos és a sötétkékre közös szó, s ebben a nyelvben az előbbi mondjuk, "Cambridge-nek" hívják, az utóbbit pedig "Oxfordnak". Ha megkérdeznénk egy ebben a törzsben élő embert, hogy mi a közös a Cambridge-ben és az Oxfordban, akkor ő arra hajlana, hogy azt a választ adja: "Semmi".

Hasonlítsuk össze a fentivel az alábbi játékot: B-nek olyan képeket mutatnak, amelyek színfoltok kombinációjából állnak. Ha megkérdeznénk B-t, hogy mi a közös ezeken a képeken — ha mondjuk, mindkettőn van vörös —, akkor a vörösnek az egyik mintájára kellene mutatnia, s zöldre, ha mindkét képen zöld folt van, stb. Ez azt mutatja meg, hogy ugyanaz a válasz milyen különböző módokon használható.

Tekintsünk egy olyan magyarázatot, mint "Azt értem 'kék' alatt, ami ebben a két színben közös". — Ekkor nem lenne lehetséges az, hogy valaki ezt a magyarázatot megértse? Például, ha azt az utasítást kapja, hogy hozzon egy másik kék tárgyat, akkor ezt kielégítően végre tudná hajtani. De talán egy vörös tárgyat hoz, s ekkor hajlunk rá, hogy azt mondjuk: "úgy tűnik, felismert valamilyen hasonlóságot a mutatott példák és az idehozott vörös tárgy között".

Megjegyzés: Az emberek egy része, amikor arra kérik, hogy énekelje ki azt a hangot, amelyet zongorán mutatnak neki, akkor rendszerint ezen hang hosszúságának csak az ötödét énekli. Így könnyen elképzelhető, hogy egy nyelvnek egy bizonyos hangra és ennek ötödére egy szava van. Másrészt, zavarba kell jönnünk a következő kérdés megválaszolásakor: Mi a közös egy hangjegyben és ennek ötödében? Mert természetesen ez nem válasz: "Bizonyos rokonságuk van".

Ehelyütt feladataink egyike az, hogy az "egy bizonyos" szó nyelvtanáról (használatáról) képet adjunk.

Azt mondani, hogy a "kék" szót azért használjuk, hogy ezalatt azt értsük: 'az ami ezekben a színárnyalatokban közös', ez magában nem mond többet annál, hogy ezen esetek mindegyikében a "kék" szót használjuk.

A "látja, hogy mi a közös ezekben az színárnyalatokban" kifejezés különféle jelenségek különféle fajtáira vonatkozhat; vagyis, temérdek jelenséget használunk a 'látván, hogy...' kifejezés kritériumaként. Vagy az történhet, hogy amikor arra kérünk valakit, hogy egy másik árnyalatát hozza ide a kéknek, akkor ő kielégítően végrehajtja ezt az utasítást. Vagy egy tiszta kék folt

tűnik fel lelki szemei előtt, amikor a kék különböző árnyalatait mutatjuk neki: vagy talán ösztönösen a kék egy másik árnyalata felé fordítja a fejét, amelyet nem mutattunk meg neki példaként, stb., stb.

Azt mondhatnánk-e most, hogy a lelki és a testi feszültség a szónak ugyanabban az értelmében, vagy inkább azt, hogy a szónak különböző (vagy 'kissé különböző') értelmében 'feszültségek'? — Léteznek az ilyen fajtájú esetek között olyanok, amelyekben nem kellene kétségeinknek lenni a választ illetőleg.

fordította: Oláh Csaba

A fordítás a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatásával készült.

